

“Temiz Toplum” Arayışı 97(*)

Bozkurt Güvenç**

Durum: Sorun ve Öncüler

Bu sabahki sohbet konumuz “Temiz Toplum Arayışı”. Biraz da İtalyanların “Temiz Eller” operasyonundan esinlenerek toplumca “Temiz Toplum” arayışı içine girmiş bulunuyoruz. Yozlaşma ve çürümeden ya da düştüğümüz karamsarlıklardan kurtulmak için temizlik ve arınma istiyoruz. Olup bitenlere bakarak toplumun ve kurumların kirlendiğini ya da “ahlâki bir çöküntü” içinde bocaladığını, bir bunalım nöbeti geçirdiğini söylüyoruz. Telaş içinde bir çıkış yolu, yapısal sorunlarımıza çözüm arıyoruz. Kaygılı ve telaşlıyız çünkü, birşeyler yapmadığımız takdirde, varlığımızın temeli olan ülkemizi daha zor günlerin beklediğini görüyoruz.

N’apalım, temizliğe nereden başlayalım? Öneriler, söylentiler ve seçenekler öylesine çeşitli ve çelişik ki birbirimizi anlamıyor, bir oydaşıma varamıyoruz. Medya kurumları, haberleşme, bilgilendirme ve kamuoyu oluşturma görevlerini yerine getirirken, tansiyonu düşüreceklerine, kaygı ve telaşı sanki yükseltmek için yarış-

yorlar. Gerçi parlamentler demokratik Cumhuriyetimiz, 10’ar yıllık aralıklarla gelen üç askeri müdahaleyi 1990’da olaysız atlatmıştı ama, 1995’te başlayan hükümet (koalisyon) bunalımı henüz atlatılamadı. Bir yandan yüksek enflasyon, öte yandan ülkeyi bölmeye çalışan terör örgütüne uyuşturucu trafiği ve silah ticaretinden kazanılan karaparanın yasadışı yollardan aklanması, faili meçhul (kalmış) cinayetler zinciri, %30’lara çıktığı söylenen işsizlik, gerçekleştirilmeyen seçim vaatleri ülkemizi bir karar kavşağına getirdi. Susurluk’taki kamyon kazasını izleyen gelişmeler toplumu öyle sarstı ki... İyimseri karamsar, sağcısı-solcusu, laiki dindarı artık bu gidişe bir dur demek zamanının geldiği görüşünde birleşiyor. Dur derken soruyoruz birbirimize, kendimize. Peki ama neden?

Neden, Nerelerden, Nasıl Geldik Bugünlere?

Nerelerden, nasıl geldik bugünlere? 70 yıl önce kazanılan bir *milli kurtuluş savaşı*, *ülkeyi çağdaş uygarlık dü-*

zeyine taşıyacağına inandığımız reform ve devrimler, parlementer (Çoğulcu ve özgürlükçü) demokrasi, planlı kalkınma, devrimci güçlerimizin kurup koruduğu mili birlik, huzur, barış ve Atatürkçülük yolunda adım adım ilerleyerek! Ülkeyi içine sürüklediği bunalımlardan kurtaran Silahlı Kuvvetlerimiz, geçmişten aldığı derslerle “bu sefer sıra silahsız güçlerde” deyip geleneksel görevine pek de hevesli görünmüyor. Doğru da yapıyor. Gidişe bakılırsa, bu kez görev ve sorumluluk, baba tarafına (devlete) değil de dayıgillere (millete) düşecek gibi görünüyor. Peki ama neden? Uygarlık yolunda güzel güzel ilerlerken, AB’ye girmeye, cep telefonlarıyla “Küreselleşme”ye bilgisayarlarla “Bilişim Çağı”na hazırlanırken, nereden çıktı çağdışı davranışlar? Kim yapıyor, neden oluyor bütün bunlar? Başlıca açıklama eğilimleri şöyle özetlenebilir:

1) Atatürk devrimleri, dini cemaatleri topluma, ümmeti ulusa, monarşik devleti çağdaş bir Cumhuriyete dönüştürürken, dini ahlakın yerine laik bir ethic (davranış kodu) koyamadı;

2) Devrimini sindirdiği geleneksel güç ve değerleri iktidara ortak eden çok partili parlementer demokrasi (veya “karşı devrim”), Eğitim Birliği, Medeni Hukuk, Tekke ve Zaviyelerle ilgili devrim yasalarını uygulayamadı;

3) Türk Devrimi, yüzyıllardır uyuyan güçleri uyandırdı; çağdaşlık yönünden harekete geçirerek sanayileşme ve kentleşmeyi başlattı ama sosyo-ekonomik eşitliği (toprak ve vergi

reformu, hakça gelir dağılımı, yasalar karşısında eşitliği, (Kili 1981);

4) Plansız, sınırsız, hızlı ve düzensiz bir çağdaşlaşma (kalkınma ve kentleşme) sürecinin yarattığı çalışma (işsizlik), sağlık (hastalık) ve eğitim (ikilem) sorunları, Hukuk Devletinin otoritesini sarstı;

5) Ekonomik ve yerel güçlerin dünyaya açılma ve ekonomik gelişme adına giderlerini kısmak isteği küçük ve zayıf düşürdü.

Sonuç olarak, devleti oluşturan kurumlar ve kurallar olup bitenlerden sorumlu tutulmakta, devleti işletmekle görevli hükümetin Başbakan “devletin çöktüğünü” ilan etmekte; devletin tepeden tırnağa yeniden yapılanması önerilmektedir. 1961 Anayasası, yasama, yürütme ve yargı güçlerinin ayrılması ilkesine dayanıyordu. 1971 ve 1980 müdahalelerini yapanlar, “topluma bol gelen Anayasa”nın toplumsal bilinci ekonomik kalkınmanın önüne geçirdiği gerekçesiyle değiştirmişti Anayasayı.

1982 Anayasası, öğretmenleri, öğrencileri, okur-yazarları, sanatçıları, düşünürleri, güvenlik görevlilerini, gençleri, köylüyü ve kentliyi, silahsız fakat zinde güçleri politika dışında tutan yasal önlemleri alarak,

I) Yasamayı, kasabanın gelenekçi, tutucu dünya görüşüne;

II) Yürütmeyi, bu yasama meclisinden çıkacak hükümetlere;

III) Bağımsız Yargıyı da yürütmeyi gözetim ve denetimine;

bıraktı.

Kamuoyu araştırmalarına göre, Türk toplumu, demokrasi inancını ko-

(*) “Yolsuzluk ile Savaşım Stratejileri / Uluslararası Sempozyum” (Anti - Corruption Strategies / An International Symposium) konulu, HFSA, “United States Information Service”, “The British Council”, “Goethe-Institut, İstanbul”, “Istituto Italiano di Cultura İstanbul”; tarafından 29.9.-3.10.1997 tarihlerinde İstanbul’da gerçekleştirilen ve 6 ülkeden 35 bilimcinin ve felsefecinin katıldığı sempozyumda sunulmuştur.

(**) Prof. Dr., Sosyal Antropolog ve Sosyolog

rumakla birlikte, Yasama meclisindeki parti ve sandalye dağılımının ülkeyi (bölgeleri, kentleri, köyleri ve yöreleri) yeterince temsil etmediğini, Yürütme’yi (yöneticileri) pek de güvenilir bulmadığını, ve Yargı’nın bağımsız ve hakça olmadığını söylüyor. Yazılı ve sözlü medyada yürürlükteki Anayasa’nın değiştirilmesini, Yasama’nın, Yürütme’nin ve Yargı’nın yeniden yapılanmasını isteyen görüşlerin dayanağı gerekçelerdir bunlar. Şer’i hükümlerin kaynağını oluşturan kutsal Kur’an değiştirilmeyeceğine göre, gerekli düzenlemelerin demokratik (çoğulcu) Cumhuriyetin temeli olan Anayasa’da yapılması öngörülmektedir.

Öyleyse TC ve Türk toplumu bugün tarihi bir karar kavşağındadır. Cumhuriyet Devrimi’nden önce, devlet işleri düzenli yürüyor muydu? Yargı adil ve hakça mıydı? Hırsızlık, yolsuzluk, güç (nüfus) ticareti ve rüşvet yok muydu? Şair Fuzuli’nin rüşvet sayılmayan selamının alınmadığı, devlet yönetimini eleştiren Nefi’nin derisinin yüzüldüğü, aklını kullananların boğulduğu, düşünen başların kesildiği, reform isteyenlerin sürgün edildiği, Şair

Eşref’in fikirlerini ele geçirmek isteyen devletten yakındığı unutuldu mu? Şeriata göre yaşamak isteyenlerimiz, Osmanlı’da, kamu hukuku ve hak arayan bir kanun sözcüsü (savcı) olmadığını bilmiyor olabilir ama Cumhuriyet vatandaşları biliyor mu acaba yurttaşlık hukukunu ve özgürlüklerin kaynağını? (Durant 1992.)

Kamu hayatındaki yolsuzlukların, ahlâk dışı davranışların nedenlerini ve çaresini yasamada ve liderlerde aramakla, yeterli tarih ve varlık bilincine sahip olmadığımızı ve belki de yanlış yaptığımızı düşünüyorum. Eflatun, ünlü diyaloglarından birinde (Phaidon olabilir), Sokrates’in ağzından, ahlâksız felsefecilerin ahlâk dışı davranışlarını eleştiren kişiyi şöyle yanıtlar. “Şimdi istersen, filozofların ahlâklı olup olmadığını sorusunu bir yana bırakalım da, felsefi ahlâkı (etik’i) konuşalım.” Şeriat isteyenler, aynı akıl yürütmeye “Müslümanların geri kalmışlığını bırakalım da İslamın güzel ahlâkını tartışalım (kusur dinde değil biz insanlarda) derler, siyasal ahlâk konusunda Atatürk’ün laik Cumhuriyet’ini sorumlu görürler.

Japon tarihçi BABA Masakata bir yöneticinin başarısını şöyle anlatır:

“Onda’dan Honda’ya Japon Ahlakı”

Matsuşiro Beyliği bunalım içindedir. Sel baskınları nedeniyle çeltik üretimi düşmüş, onarım-bakım giderleri yükselmiştir. Son yangında yerel bir kent olan Tokyo’nun imarı için Beylerbeyliği toprak vergilerini peşin toplamaktadır. Köylü yoksul, beyler güçsüzdür. Tüccarlar ve memurlar yasadışı kredi-borç işlemleriyle bunalımdan yararlanmaktadır. Çözüm arayışları başarılı olmamış. Durum umutsuz. Bilge ONDA göreve gelmiş ve 4-5 yıl içinde devlet işlerini düzene koymuştur (şu beş somut ilkeyle):

- 1) Devlet adına hiç yalan söyleyemeyeceğim; sizler de;
- 2) Yalnız çorba ve pirinçle yaşayacağım, sizler de;
- 3) Hediye ve rüşvet almayacağım, sizler de; herkes gerçekleri konuşunca rüşvete gerek kalmayacak;
- 4) Pamuklu giyip, pamuklu giyen kişilerle çalışacağım;
- 5) Kimseye ceza vermeyeceğim, dürüstlüğü esas alınca, kimse ceza gerektiren suçlar işlemeyecek.

Japon asıllı iktisatçı Ozaki’ye göre, “Onda’dan Honda’ya ve Mitsubishi’ye doğru uzanan “Japon mucizesi”nin sırrı buradadır (Güvenç 1995:372-73). Japonya’da kamu yönetimi ve ticaret ve siyaset ahlâkı kuşkusuz bu kadar erdemli değil Ancak, Başbakan Tanaka, Lockeheed davasında 2 milyon dolar rüşvet almaktan yargılandı. Yasama Dokunulmazlığından yararlandı. Aldığı rüşveti ülkesine geri ödeyerek hapisten kurtuldu.

Toplum ve İnsan Bilimleri Açısından

Bilim ve felsefe (etik) açısından yönetim hukuku, optimal dengelerin aranması, bulunması ve korunması sorunudur. Her toplumda ve her zaman biri ideal (olması gereken) öteki gerçek (fiilen yaşanan) olmak üzere

bir kültür ikilemesi vardır (Hoebel 1971). İki kültür kısmen binişik olmakla birlikte tümüyle örtüşük, özdeş değildir. Günlük yaşamdaki bireysel davranışlar, ideal değerlere nice uygun olursa olsun, ideallerle çakışmaz. İyinin daha iyisi olacaktır; yoksa bulunacak, yaratılacaktır. Sosyal değişimlerin hız/ivme kazandığı dönemler bu ikilemi daha belirgin kılar. Tarımdan endüstriye geçildiğine, eşitlikçi köyden hiyerarşik (katmanlı) kente göçüldüğünde, ideal-gerçek ikilemi önce ikiye, sonra, geometrik olarak dörde, sekize ve daha üst katlarına bölünür. Birlik çeşitlenir. Çağdaş demokrasilerin “Birlik içinde çeşitlilik” ve İsviçre gibi birkaç Avrupa ülkesiyle birlikte, son 75 yılda savaş felaketini ve ıstıbabını yaşamamış bir kaç nadir (ve mutlu) ülkeden biri olduğu gerçeğini hatırlatmak isterim. Ayrıca,

dayanışma (birlik) duygusunun, refah ve huzurun bölüşülmesinden çok, ıstı-
rabin paylaşılmasıyla beslendiğini de
biliyoruz. (Bir musibet bin nasihatten
evladır’ meseli)

N’apalım, Nasıl Yapalım, Nere- den Başlayalım Temizlenmeye?

“Temiz Toplum” söylemi, berabe-
rinde, temizliğe nereden başlayalım
sorusunu da getirir gündeme. İlk akla

biz yurttaşların sorumluluktan aklan-
dığı anlamına gelmez. Söz gelişi TC
planlı kalkınma döneminin başlarında
(1965’ler), “Madem ki, çağdaş uluslar
kentleşmiş uluslardır, iç göçü sınırla-
mayalım, Türk toplumu kentleşerek
çağdaşlaşacaktır” varsayımının ne bü-
yük bir yanılgı olduğu anlaşıldı. Bu-
gün nüfusun 2/3’ünü barındıran kent-
lerimizin kısaltılmış envanterlerine bir
bakalım (Tablo 2. eklerde):

Tablo 2. Kent Envanteri / Tipolojisi
(Teymur, City as education, 1996:17-19)

Zorkent	Bitmez kent	Yokkent	Uydu kent
Geçkinkent	Yenikent	Sankikent	Karşı kent
Kırkent	Korkukent	Ötekent	Arakent
Bizimkent	Kabakent	Nadirkent	Otokent
Susuzkent	Çöpkent	Yabankent	VE-KENT

gelen, kirlenmeye yol açan ilişkileri
ayıklayıp temizlemektir. Medyatik de-
yimiyle,

*Siyaet-Polis-Mafya, Tarikat-Siya-
set-Mafya, Din-Diyanet-Siyaset*
üçgenleri

Siyaset-Bürokrasi-Medya-Mafya;
Anayasa-Yargı-Demokrasi-TSK
dörtgenleri gibi. Üçler ve dörtler (Tri-
vium ve Quatrivium) diyebileceğimiz
bu ilişkilerde, ağırlık yönetim kurum-
ları üzerindedir. TC Devleti, kurtuluş
toplumun tüzel kişilerinin tüzel kişili-
ği demek olan devlet, toplumsal de-
ğişimin gerisinde kalmıştır. Değişmeyi
denetleyip yönlendirecek yeterli güç
ve araçlardan yoksundur. Devlet, de-
mokratik geleneklere uygun olarak,
halk adına politikacılar tarafından yö-
netilmekle, sorumluluk devlete yük-
lenmektedir. Bu yargı, devletin yani

Bu kentlerin hangisinde, gönlümün
çektiği çağdaş bir yaşam (eğitim)
mümkündür? TC yalnız hızlı kalkın-
manın değil, kolay ve kestirme yoldan
çağdaşlaşma yanılgısının faturasını
ödemektedir. Yıllık Nüfus artışı
%2’nin altına inmiştir ama %5-6 hı-
zıyla büyüyen kentlerimizi yönetecek,
sorunlarını çözecek bir yerel ya da
merkezi yönetim modeli henüz bula-
mamıştır. Bu model bulunsan bile, gi-
rilmesi, yaşanması sayısız tehlikelerle
dolu, şantiyeler görünümündeki kent-
lerimizin toplum, kurumlar ve birey-
ler üzerindeki olumsuz etkileri kuşak-
lar sürecektir. Ulaşmayı hedef aldığı
mız Batı uygarlığı da Durkheim’in,
“anomi” adını verdiği böyle bir buna-
lımı (Yüzyılın “yabancılaşma” hasta-
lığını) geçen yüzyılda yaşamıştı.
Amerikan Mafyası’nın Orta ve Vahşi

Batı’yı nasıl kasıp kavurduğunu, Al-
kapone (BABA) filmlerinde izliyoruz.
Kentlerimiz böyle de, ekonomik duru-
mumuz nasıl? Türk Ekonomisini de-
ğerlendiren IMF başkanı’nı dinleye-
lim:

“Durum çok tehlikeli. Şu anda bel-
ki felaketi yaşamıyor ama krizin eşi-
ğinde bulunuyorsunuz. Yüksek enflas-
yon yoksulları yıllardır sinsice vergi-
lendirdi. Yedi başlı canavarın başları-
nı kesiniz. Denk bütçe ile, Enflasyonu
mutlaka düşürün. Vergi adaleti yok,
kapsamlı bir reforma gerek var. Taban
genişlemeli, güvenlik düzeni de de-
ğişmeli. Toplum kendine güvenmeli, yö-
netime inanmalı. vd.”

Yani “demeçlerle umut pompala-
mayı bırakıp işe başlamalısınız” di-
yor. Yukarıda sıralanan yapısal-ku-
rumsal ilişki üçgenleriyle dörtgenleri-
ni temizlemeye nereden başlanır?
Sağlam zemin nerede, nasıl bulu-
nur?... Güçlükler şüpheciliği arttırır,
toplumsal (yaygın) bir paranoia’ya
dönüşür:

*Çete bulunamaz, bulunsa açıklana-
maz, açıklansa yargılanamaz. Cumhu-*

riyet savcıları harekete geçirilmez,
çünkü yargı bağımsız değildir, yargıç-
savcı güvencesi yetersizdir, Yüksek
Hakimler Savcılar Kurulu yürütmenin
emrindedir, suçlular yargılansa karar
infaz edilemez, infaz edilse bile sanık-
lar tutukevinden kaçır, beraat etseler,
kimse adaletin tecelli ettiğine inandı-
rılamaz vb.

Bütün bu olasılıklar yasalara uygun
da olabilir. Ama devletin veya mülkün
temeli aslında yasa değil yargıdır, hu-
kuktur. Daha doğrusu, yasaların, de-
ğişen toplumun değişen hukukuna (et-
hos’a) uygunluğudur... Yargının ba-
ğımsız, güvenli ve işler durumda ol-
madığı yer ve zamanda devlet var mı-
dır? (Alman Kersten Steiner!) Eğer
devlet hukuken yıkılmışsa nasıl onarı-
labilir? Hangi toplum kesiminin hangi
dünya görüşüne göre? Benzer sorulara
cevap arayan Türk toplumu, rüşdünü
(olgunluğunu da) kanıtlamış oluyor.
Varlık, tarih ve sorumluluk bilinci ol-
mayan topluluk bir ulus sayılabilir mi
acaba? Ziya Gökalp de benzer sorun-
larla uğraşmıştı (Güvenç 1996: s. 11).
Onun gönlünden geçen uluslaşmaya

**Tablo 1. TÜRKİYE CUMHURİYETİ’NDE MODERNLEŞME
SÜRECİ: SAYISAL BAZI GÖSTERGELER (1923-1993)**

	1923	1945	1993
Nüfus (milyon)	13	19	60
Ömür beklentisi (yıl)	34	40	68
Okur-yazarlık	%6	%15	%80
Kentli nüfus	%15	%25	%62
Kıyı/kara nüfus oranı	%10	%12	%55
Üniversite (sayısı)	1	3	57
Öğrencisi (sayısı)	2000	5000	1 000 000
Müslümanlar	%90	%98	%99

Kaynak : DİE.

*Güvenç “Türkiye’de Yoksulluğun Yenilmesi Konferansı Birleşmiş Millet-
ler Yoksullukla Mücadele Yılı Semineri 12 Aralık 1996.*

sanki bugünlerde erişiyoruz. Öyleyse yaşanan olaylar, sebep değil sonuçtur.

Politikacıları, devleti eleştirerek, yargıyı sorumlu tutarak kendimizi avutmak yerine, politikacılara ne istediğimizi söylemeli; gerçekleri söylemekten korkmayan politikacıları seçmeliyiz. Refahiyol Hükümeti büyük Türkiye’ye umut paketlerini sıralarken, TUSİAD da yeni bir “Anayasa Paketi”ni tartışmaya açmış bulunuyor: **Hükümet ve Seçim Sistemi, Sivilleşme, Kürt Sorunu, Laiklik ve İnsan Hakları (demokrasi)** vb gibi Anayasa’yı değiştirmek temizliğe yetmez ama tek bir sanığı beraat ettirebilirsek sağlıklı bir başlangıç olabilir. Yeni Anayasa, yasal önlemler kuşkusuz gerekli fakat yeterli görünmüyor. Yurttaşlık eğitiminin verimini yükseltmek zorundayız. Toplumların “uluslaşması” adı verilen süreç budur.

Ekler:

Metinde Geçen Kaynaklar

Alkan, T.(ed) 1993, Siyasal Ahlak ve Siyasal Ahlaksızlık. Ank : Bilgi.

Durant, W ve A 1992, Tarihten Dersler. (çeviri) İstanbul : Sarmal

Güvenç, B. 1991, Türk-İslam Sentezi. Dosyası. İstanbul, Sarmal
1993, “Türkiye’de Siyasi Ahlâk Sorunu.” T. Alkan (ed),

Siyasal Ahlâk ve Ahlâksızlık q.v. Bilgi. s. 400-412.

1995, Japonya Kültürü. (5. basım). Ankara : İş Bankası

1996, “Türkiye’de Yoksulluğun Yenilmesi.” BM Yılı Münasebetiyle Vakıflar Bankası Genel Müdürlüğüne Ankara’da düzenlenen Uluslararası Seminer’de bildiri. (Baskıda.

Hoebel, E.A. 1971, “The Nature of Culture.” In Man, Culture and Society Oxford University Press.

Kili, S. 1981, Türk Devrimi. Ankara: Türkiye İş Bankası.

Lange, O. 1965, Wholes and Parts. Londra: Pergamon Press.

Teymur, N. 1966, City as Education. Habitat II Edition, ?uestion Press.

Wilson, G. 1945, The Analysis of Social Change. Cambridge U. Press